

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КАФЕДРА ПОДАТКІВ І ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

КУРСОВА РОБОТА

на тему:

**СИСТЕМА АНАЛІЗУ ТА УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ: ПРИНЦИПИ
ПОБУДОВИ ТА НАПРЯМИ РЕАЛІЗАЦІЇ У ФІСКАЛЬНИХ
ОРГАНАХ**

Студентки 5 курсу групи ФМОм-12
Спеціальності 6.030508 «Фінанси і кредит»
Фахового спрямування «Фінанси у системі
митних органів»

Васютич Оксани Григорівни

Керівник: викладач

Титор Володимир Йосипович

Національна шкала _____

Кількість балів _____

Оцінка: ECTS _____

Члени комісії: _____

_____

_____

Зміст

Вступ.....	4
1. Суть та теоретичні засади управління ризиками в області митної справи. ...	6
2. Аналіз застосування системи управління ризиками при митному оформленні та контролі товарів і транспортних засобів	12
3. Шляхи підвищення ефективності управління ризиками в Україні з урахуванням позитивного світового досвіду	22
Висновки.....	28
Список використаних джерел:	31

Вступ

Актуальність теми дослідження. Пріоритетними завданнями покращення умов здійснення зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) у світових масштабах, які постали перед провідними країнами світу, в тому числі і перед Україною є спрощення процедур митного оформлення товарів. Позитивним наслідком та ознаками такого спрощення є зменшення кількості митних процедур і скорочення часу митного оформлення, в результаті чого збільшується кількість суб'єктів ЗЕД та відбувається постійне зростання обсягів експортно-імпортних операцій як у грошовому, так і у кількісному вираженні. Негативним наслідком є збільшення ймовірності порушень митного законодавства з боку суб'єктів ЗЕД та підвищення навантаження на посадових осіб митних органів, які здійснюють безпосередній митний контроль та відповідають за надходження до Державного бюджету митних платежів. За такої ситуації виникає необхідність якісного переходу від суцільного відбору об'єктів митного контролю до вибіркового.

Невід'ємною складовою такого переходу є застосування системи управління ризиками, як основного базисного принципу митного контролю, який дає можливість оптимально використовувати ресурси фіскальних органів, не зменшуючи ефективність митного контролю, звільняє більшість суб'єктів ЗЕД від надлишкового бюрократичного контролю. Процедури, що ґрунтуються на прогнозуванні та управлінні ризиками є невід'ємним елементом для забезпечення ефективної фіскальної політики держави.

Проблемам ідентифікації організації та управління ризиками присвячена значна кількість наукових праць вчених зокрема: Ю. Білан, О.Бобрижна С. Галько, Г. Книшек , П. Пашко, А. Піджаков, П. Пісний, С. Терещенко, О. Шевчук, А. Шпилева та ін. Проте дане питання залишається актуальним і потребує подальшого дослідження.

Мета і завдання дослідження. Метою даної роботи є дослідження митного аспекту прогнозування та управління ризиками, а також опрацювання

практичних засад їх формування. З зазначеної мети, у роботі вирішуються такі **завдання**:

1. Розкрити сутність та зміст поняття митний ризик;
2. Розкрити теоретичні основи прогнозування та управління митними ризиками;
3. Проаналізувати ефективність застосування системи управління ризиками при митному оформленні та митному контролі в Україні;
4. Дослідити проблематику управління митними ризиками у пунктах пропуску через митний кордон України;
5. Запропонувати шляхи підвищення ефективності управління митними ризиками.

Для розв'язання поставлених завдань використано такі **методи наукового дослідження**: теоретичний аналіз наукових літературних джерел, синтез, узагальнення, абстрагування, конкретизації, моделювання, спостереження.

Об'єктом дослідження є система управління ризиками, як сукупність інструментів і форм митного контролю.

Предметом дослідження виступають фінансові взаємовідносини, що виникають між суб'єктами ЗЕД і контролюючими органами з приводу виявлення та запобігання порушень законодавства.

Теоретична база дослідження: Митний Кодекс України, посібники, статті, закони, в яких розглядаються митні ризики та порядок їх управління.

Очікувані результати дослідження: вивчити основні аспекти митного законодавства у сфері управління ризиками, дослідити результативність функціонування механізму управління ризиками, методів її організації та визначити основні напрями її вдосконалення.

1. Суть та теоретичні засади управління ризиками в області митної справи.

Євроінтеграційні процеси в Україні обумовлюють необхідність перебудови вітчизняної митної справи у напрямку спрощення та гармонізації митних процедур. Однією із передумов такої трансформації є оптимізація митного контролю на основі застосування системи управління ризиками, що сприятиме активізації зовнішньої торгівлі та вплине на покращення бізнес-клімату в Україні.

Серед різноманіття факторів, що виникають в будь-якій сфері людської діяльності, особливе значення має фактор ризику, під яким розуміють ймовірність настання небезпечної події, наявність певного шансу на удачу, програш чи відхилення від наміченої мети. Щоб зрозуміти, що таке ризик, необхідно осмислити фундаментальний стан середовища, в якому протікають різноманітні бізнес-процеси, під таким станом слід розуміти невизначеність. Діяльність митних органів не є виключенням і здійснюється в умовах невизначеності середовища (зовнішнього і внутрішнього) та ризиків, властивих процесу переміщення товарів через митний кордон. Поняття «ризик» і «невизначеність» є різними за характером і змістовним наповненням. Ризик характеризує ймовірність ситуації, яку можна визначити, а невизначеності подібні характеристики не властиві. Проте, ці поняття тісно взаємопов'язані між собою, оскільки під невизначеність розуміється стан природи, а ризик виступає похідною від стану невизначеності, яка описує можливість небажаної події. У державному управлінні взаємозв'язок даних елементів є підставою для впровадження в діяльність системи управління ризиками.

Базові принципи, що визначають використання інформаційно-аналітичних засобів здійснення митного контролю та управління ризиками викладені в правилах Глави 6 «Митний контроль» та інших главах Міжнародної конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур (Кіотської конвенції) в редакції 26 червня 1999 року та інших правових актах міжнародного та національного рівня. Відповідно до вимог Кіотської конвенції

управління ризиками – це основний базисний принцип митного контролю, який дає можливість оптимально використовувати ресурси фіскальних органів, не зменшуючи ефективності митного контролю, звільняє більшість суб'єктів ЗЕД від надлишкового бюрократичного контролю [8]. Процедури, які ґрунтуються на управлінні ризиками, концентрують контрольні заходи на ділянках, де існує найбільша ймовірність виникнення ризику.

Основними цілями управління ризиками є забезпечення національної безпеки країни та безпеки зовнішньої торгівлі, а також застосування комплексу заходів із запобігання, прогнозування і виявлення порушень митного законодавства. Кожен ризик, виявлений під час митного контролю та митного оформлення підлягає аналізу митними органами, даний процес представляє систематичне використання митними органами наявної у них інформації для визначення обставин та умов виникнення ризиків, їх ідентифікації і оцінки ймовірних наслідків недотримання вимог митного законодавства України [7].

З метою запровадження ефективної системи аналізу та управління ризиками митними органами було реалізовано комплекс заходів, щодо їх аналізу та прогнозування. Одним з яких було запровадження автоматизованої системи управління ризиками, яка дозволить створювати сприятливі умови для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності шляхом чіткої регламентації дій посадових осіб органів Державної фіскальної служби під час здійсненні митного контролю та митного оформлення товарів.

Автоматизована система аналізу та управління ризиками (АСАУР) – сукупність програмно-інформаційних комплексів, які забезпечують функціонування системи управління ризиками під час контролю із застосуванням системи управління ризиками [11].

Основним завданням АСАУР є те, щоб на підставі всіх діючих профілів ризику здійснити оцінку ризику митної декларації, яка прийнята до митного оформлення та видати повідомлення із вказівками необхідних заходів, що слід зробити для перевірки законності зовнішньоекономічної операції посадовій

особі, яка здійснює митне оформлення та митний контроль. АСАУР дозволяє автоматизувати оцінку ризику за кожною МД.

Процес аналізу здійснюється в два основні етапи:

- 1) оцінка ризику за кожним профілем ризику;
- 2) визначення переліку форм контролю в цілому за МД.

На першому етапі для кожного профілю ризику визначається ступінь ризику (під ступенем ризику розуміється числове значення у визначених межах, яке показує імовірність порушення митного законодавства в конкретному випадку та, відповідно, передбачає здійснення адекватних йому заходів). Це число визначається по-різному в кожному профілі ризику, залежно від його особливостей. Зокрема, ступінь ризику залежить від комбінації індикаторів, які спрацювали, та їх значень. При оцінці значень індикаторів, за доцільності, застосовуються елементи нечіткої логіки. Наприклад, у випадку перевірки вагових показників товару ступінь ризику може залежати від того, наскільки сильно відрізняється задекларована вага одиниці товару від значення індикатора ризику [15].

Автоматизована система дозволяє митним органам проводити декларації через ряд фільтрів вибіркової в цілях визначення того, які декларації можуть потребувати додаткової перевірки. Така система може направляти заяви по декількох різних маршрутах. Можуть застосовуватися 4 фільтра вибіркової: міжнародний, національний, регіональний та місцевий (профілі), а також застосовується система випадкової вибірки.

Перші два з перерахованих вище ґрунтуються на системі профілів, створеної на основі бази знань (міжнародних) митних структур і на основі використання систем аналітичних даних, яка оцінює ризик втрат та недотримання вимог. Відмінністю між національним і місцевим профілюванням є те, що національні профільні характеристики є обов'язковими для всіх митних підрозділів, у той час як місцеві профілі впливають тільки на групу або один митний пост. Однак інформація з місцевих профілів повинна

використовуватися як частина загального аналізу ризиків та, де необхідно, переведена на національний статус.

Ще однією особливістю АСАУР є те, що вона дозволяє враховувати при оцінці ризику попередню поведінку суб'єкта ЗЕД. У базі даних митного органу накопичується інформація за так званими позитивними та негативними історіями. Використання в системі таких елементів, як позитивна та негативна історія, дозволяє із часом автоматично коригувати оцінку ризику залежно від результатів попередніх спрацювань системи, при цьому під спрацюванням системи слід розуміти випадок, коли за результатами оцінки ризику за МД системою було сформовано рекомендації з виконання митних процедур щодо застосування форм митного контролю.

Після перевірки усіх профілів ризику здійснюється завершальний етап – формування загального переліку форм контролю за митними деклараціями з відповідними коментарями для вказівки інспектору, на що направлена дана форма контролю.

Після проведення митних процедур, визначених АСАУР інформація про результати проведення таких митних процедур вноситься до бази даних митного органу. Зокрема, вноситься інформація про результати виконання митної процедури, дату її виконання, прізвище, ініціали посадової особи, яка здійснила митну процедуру, реквізити підтверджуючих документів (наприклад, акту про проведення митного огляду, рішення про визначення коду товару та ін.) [11].

Основним інструментом СУР, який відповідає за прогнозування ризиків є профіль ризику, тобто, сукупність відомостей про область ризику, індикатори ризику, а також вказівки про застосування необхідних заходів щодо запобігання або мінімізації ризику, але під профілем ризику не слід розуміти лише абстрактну сукупність відомостей [13].

У випадку виявлення потенційних ризиків в результаті аналізу документів, відомостей та іншої інформації, наявної в розпорядженні митних органів різних рівнів, митні органи видають правовий акт, яким затверджується

профіль ризику, який є підставою для застосування певних форм митного контролю щодо тих чи інших товарів чи осіб. Далі профіль ризику доводиться до відома посадових осіб, які здійснюють митне оформлення та митний контроль, і є умовою для застосування тих чи інших форм митного контролю.

Можемо зазначити приблизну структуру профілю ризику:

- 1) Загальні відомості: номер; термін дії і т.д.
- 2) Відомості про область ризику: індикатори ризику(вага, ціна, кількість та інше); митний орган, виконуючий митні операції з товарами; митний режим; вид транспорту.
- 3) Заходи з мінімізації ризику: вказівки щодо застосування заходів; тип митного огляду.
- 4) Контактна інформація: контактне особа; особа, що підписала проект профілю.

Залежно від способу наповнення профілю ризику значеннями індикаторів ризику застосовуються центральні та регіональні профілі ризику. Центральний профіль ризику – профіль ризику, який наповнюється структурним підрозділом ДФСУ чи спеціалізованим митним органом в межах компетенції і застосовується у всіх митницях. Регіональний профіль ризику – профіль ризику, який наповнюється митницями і застосовується в кожній митниці у межах визначених нею значень індикаторів ризику. При цьому під наповненням профілю ризику розуміється визначення конкретних значень окремих індикаторів ризику та інших параметрів профілю ризику (перелік відповідних індикаторів ризику та інших параметрів профілю ризику визначається у профілі ризику) [13].

Не менш важливим є те, що профілі ризику мають бути представлені у таких формах як : паспорт профілю ризику та програмний код профілю ризику.

Паспорт профілю ризику формується для документальних та електронних профілів та використовується для документального їх опису. Паспорт є документом, котрий призначений для службового користування з наданням йому грифа «Для службового користування».

Програмний код профілю ризику формується тільки для електронних профілів ризику, використовується для їх програмної реалізації й імплементується до модуля АСАУР. Доступ до читання чи модифікації програмного коду можуть мати тільки особи, яким надано доступ відповідного рівня до роботи з цим програмним кодом.

До профілю ризику формується також аналітична довідка з метою опису розглянутих у профілях сфер ризику, визначення можливих заходів для подальшої мінімізації ризику, вдосконалення митної справи [13].

Значна частина профілів ризику присвячена аспектам митної вартості транспортованих товарів. Можна сказати, що СУР в рамках профілів ризиків замінила існуючу раніше систему митного адміністрування, що була використана на встановлення контрольних значень митної вартості за окремими категоріями товарів.

Без дієвої системи управління ризиками ефективність процесу митного адміністрування не може досягати свого оптимуму, оскільки при загальній тенденції скорочення фізичного огляду товарів, що переміщуються через митний кордон, система управління ризиками стає одним з основних критеріїв оперативного випуску товарів у вільний обіг.

Управління ризиками включає систематичний збір та аналіз митних даних і оперативної інформації, щоб вирізняти вантажі підвищеного ризику серед вантажів із низьким ступенем ризику. Структурований підхід до аналізу даних є досить важливим для своєчасної оцінки даних і постійного оновлення профілів ризику, що відповідають специфічним характеристикам ризиків.

2. Аналіз застосування системи управління ризиками при митному оформленні та контролі товарів і транспортних засобів

Врахування та управління ризиками у будь-якій сфері діяльності є важливим завданням як для окремого суб'єкту господарювання, так і для національної економіки взагалі. В умовах розвитку міжнародних торгових відношень збільшується товарообіг, що відображається у роботі митних служб різних держав. Тому особливого значення набувають питання щодо формування ефективної системи управління митними ризиками в Україні, як у теоретичному, так і у практичному аспектах. Система управління ризиками використовується митними органами для визначення товарів, транспортних засобів, документів і осіб, які підлягають митному контролю, форм митного контролю, що застосовуються до таких товарів, транспортних засобів, документів і осіб, а також обсягу митного контролю. Тобто, система управління ризиками застосовується задля забезпечення вибірковості митного контролю.

Сучасний стан економіки характеризується наявністю значних ризиків, які мають зовнішньоекономічну природу походження. Саме з метою їх повного оцінювання та прогнозування профілі ризиків повинні враховувати специфіку та структуру зовнішньоекономічної діяльності. А тому для більш ґрунтовного аналізу застосування СУР необхідно проаналізувати останні зміни зовнішньоекономічної активності національної економіки (таблиця 2.1).

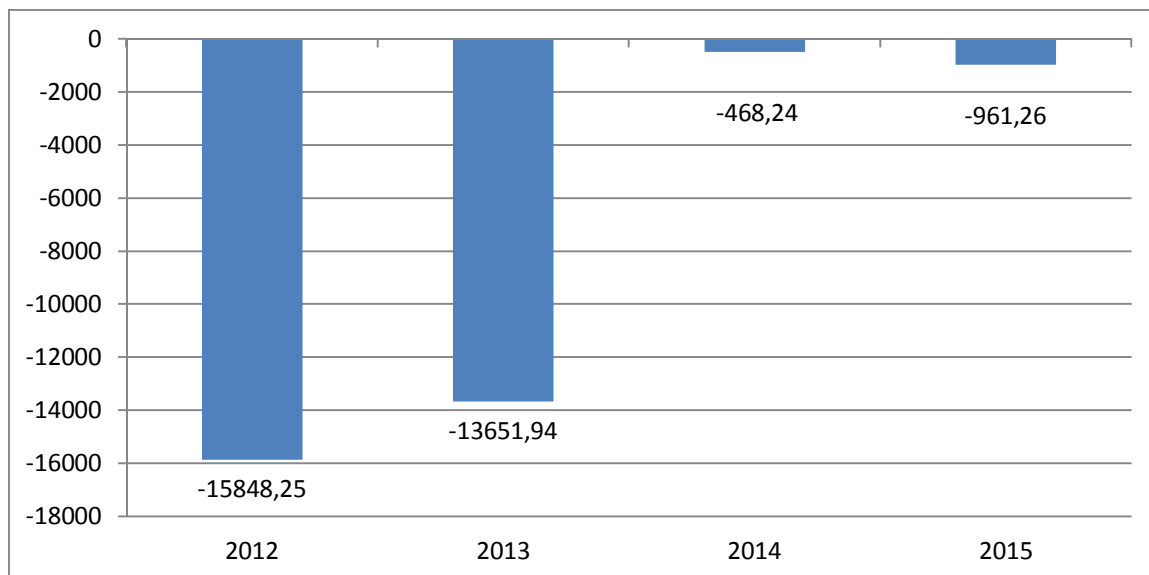
Таблиця 2.1

Динаміка розвитку зовнішньоторговельних операцій в Україні протягом 2012-2015 рр.* (тис. дол. США)

<i>Роки</i>	<i>Обсяг експорту</i>	<i>Обсяг імпорту</i>	<i>Зовнішньоторговельне сальдо</i>	<i>Зовнішньоторговельний оборот</i>
2012	68809811,6	84658059,9	-15848249,3	153467872,5
2013	63312022,1	76963965,4	-13651943,3	140275988,5
2014	53913548,3	54381792,3	- 468244,0	108295341,6
2015	7718537,3	8679795,7	-961258,4	16398333

*Примітка. Розраховано автором самостійно за даними Державної служби статистики.

Проаналізувавши тенденції розвитку зовнішньоторговельних операцій в Україні, можемо зазначити, що обсяг проведених імпорتنих та експортних операцій зменшився у 2015 році в порівнянні з 2012 роком, щодо експорту на 61091274,3 тис. дол. США, а по імпорту на 75978264,2 тис. дол. США. Відповідно до цього товарний обіг скоротився майже на 90 % і становив 16398333 тис. дол. США [5]. Однією із причин такого зниження даних показників є політична та фінансова нестабільність України, а також зниження зовнішньоторговельної діяльності з Російською Федерацією. До зазначених факторів слід додати загальне погіршення фінансово-економічного стану підприємств і скорочення реальних доходів населення. Якщо погіршення фінансово-економічного стану українських підприємств більше впливало на їх експортні можливості, оскільки просування власних товарів і послуг на зовнішні ринки потребує відповідних витрат коштів, то скорочення реальних доходів населення негативно позначилося на купівельній спроможності та призвело до зменшення обсягу імпорту багатьох товарів і послуг в Україну.

Рис. 2.1. Сальдо зовнішньої торгівлі за 2012-2015 рр., млн. дол. США*

*Примітка. Розраховано автором самостійно за даними Державної служби статистики.

Відповідно до змін в тенденції зовнішньоторговельного обороту країни відбулися зниження такого показника, як кількість оформлених митних декларацій (таблиця 2.2).

Таблиця 2.2

Кількість оформлених митних декларацій за 2011- 2014 рр.*

Роки	Оформлено митних декларацій, шт.				
	Оформлено МД всіх	Імпортних	Експортних	Транзитних	Інших
2012	3300421	1124458	812572	424194	939197
2013	3283627	1196031	853900	441683	792013
2014	3262511	1206017	869837	453993	732664
2015	3129186	933946	780589	399892	1014759

*Примітка. Розраховано автором самостійно за даними ДФСУ.

Розглянувши дані зазначеної вище таблиці 2.2 бачимо зменшення загальної кількості оформлених митних декларацій від 3300421 шт. в 2012 році до 3129186 шт. у 2015 році., що відповідає загальним тенденціям зменшення зовнішньоекономічних показників діяльності України. При чому дане зниження відбулося по всіх митних режимах, кількість імпортних декларацій зменшилась на 190512шт., експортних – 31983 шт., транзитних – 24302 шт.

При оцінці даного показника також необхідно проаналізувати кількість декларацій, за якими було сформовано вказівки АСАУР, що показано в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Митні декларації за якими сформовані вказівки АСАУР, шт.*

Митні режими	2012	2013	2014	2015
Імпорт	460894	694116	881253	592953
Експорт	54383	19306	10866	22824
Транзит	490	590	2858	532
Разом	515767	714012	894977	616309

*Примітка. Розраховано автором самостійно за даними ДФСУ.

Аналізуючи наведені вище дані можемо зробити висновок про те, що кількість МД, за якими були сформовані вказівки АСАУР протягом аналізованого періоду (2012-2015рр.) збільшується, окрім 2015 року, в якому відбулося істотне зниження кількості таких вказівок в порівнянні з 2014 роком на 31 % та на 13% з 2013 роком. Такий спад міг бути спричиненим зниженням зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів ЗЕД.

Одним з критеріїв аналізу роботи системи управління ризиками та ефективності її застосування є показник кількості МД за якими сформовано вказівки АСАУР щодо проведення митного огляду та здійснення митних формальностей пов'язаних з перевіркою документів (таблиця 2.4) та показник кількості декларацій яким було відмовлено у митному оформленні.

Таблиця 2.4

Кількість спрацювань АСАУР*

Роки	Імпорт		Експорт		Транзит	
	Митний огляд	Перевірка документів	Митний огляд	Перевірка документів	Митний огляд	Перевірка документів
2012	173877	287017	36581	17702	490	0
2013	142766	551350	18266	1040	590	0
2014	69242	812011	5731	5135	25	2833
2015	77421	515532	9710	13132	0	532

*Примітка. Розраховано автором самостійно за даними ДФСУ.

Показники вказівок АСАУР щодо форм митного контролю свідчать про збільшення частки митних формальностей, пов'язаних з перевіркою документів та зменшення митних оглядів, і є наслідком того, що відповідно до програм зовнішньої допомоги Європейського Союзу, Україна зобов'язується зменшувати кількість митних оглядів, що пов'язано із набуттям чинності МК України, яким встановлено проведення огляду товарів за результатами застосування системи управління ризиками. Щодо ефективності застосування системи управління ризиками під час митного контролю та оформлення, то вона безпосередньо залежить від її наповнення профілями ризику.

Можемо зазначити, що значна частина профілів ризику присвячена аспектам митної вартості транспортованих товарів. Можна сказати, що СУР в рамках профілів ризиків замінила існуючу раніше систему митного адміністрування, що була використана на встановлення контрольних значень митної вартості за окремими категоріями товарів.

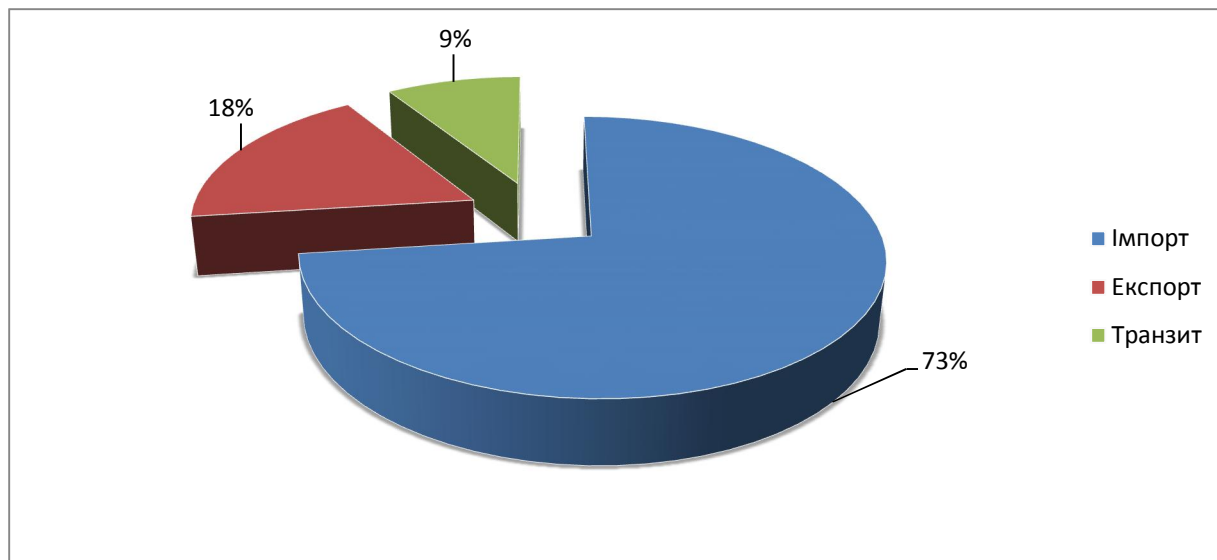
Таким чином, профілі ризику можна розглядати як ті, що виконують щонайменше, п'ять функцій [18]:

- 1) є джерелом інформації про діяльність конкретного учасника ЗЕД або про конкретний товар;
- 2) можуть бути використаним при визначенні області ризику;
- 3) можуть бути використаним при оцінці ступеню ризику, задіяних в даних областях ризику в світлі прийнятих індикаторів ризику;
- 4) можуть бути використаним при складанні плану дій і визначенні типів перевірок, які повинні бути проведені;
- 5) можуть бути використаним при визначенні ефективності перевірок.

Аналіз діючих профілів ризику (на основі матеріалів засідань Експертної комісії із застосування системи аналізу та управління ризиками) показує, що переважна більшість діючих профілів ризику стосуються напрямку переміщення «Імпорт», що пояснюється, в першу чергу, пріоритетними напрямками митного контролю, що спрямовані на забезпечення повноти справляння митних платежів, та загальноприйнятим підходом, коли найбільше уваги спрямовується на товари і транспортні засоби, що ввозяться в країну (Рис 2.2).

Протягом 2015 року здійснювалось наповнення автоматизованої системи аналізу та управління ризиками профілями ризику, які спрямовані на посилення контролю за повнотою сплати митних платежів під час ввезення товарів на митну територію України, за достовірністю декларування товарів тощо. За 2015 рік на засіданнях Експертної комісії із застосування системи управління ризиками затверджено 11 профілів ризику. Наразі в трьох модулях АСАУР діє понад 100 алгоритмів оцінки ризиків (профілів ризику), понад 400

підалгоритмів в рамках діючих алгоритмів, а також застосовується понад 80 тисяч комбінацій індикаторів ризику, а також велика кількість так званих «орієнтувань», побудованих на основі оперативної інформації [12].

Рис. 2.2. Розподіл профілів ризику, імплементованих до АСАУР, за напрямками переміщення.*

*Примітка. Побудовано автором самостійно за даними ДФСУ

Також слід зазначити, що кількість профілів ризику є досить умовною цифрою. Одні профілі стосуються дуже вузького питання і поширюються лише на один-два товари, а деякі – охоплюють цілий напрямок контролю, область ризику і містять значення індикаторів за тисячами товарів [18].

При підрахунку частоти спрацювання профілів ризику використовують такий показник, як селективність. Селективність є досить специфічним показником, оскільки, дуже високе або дуже низьке його значення не вказує на вищу або нижчу якість профілю ризику. Цей показник є важливим з точки зору попередньої оцінки доцільності застосування профілю ризику. Як видно з даних, поданих в таблиці 2.5, значення селективності за кожним напрямком переміщення відрізняється.

Таблиця 2.5

Показники селективності митного контролю протягом 2012-2015 рр.

Період	Кількість оформлених митних декларацій (партій товарів)	Кількість МД (партій товарів)		Селективність (Sel)	
		За якими сформовано вказівки щодо необхідності проведення митного огляду та ідентифікації	За якими сформовано вказівки щодо необхідності проведення документального контролю	Показник селективності фактичного контролю (Sel ₁)	Показник селективності документального контролю (Sel ₂)
Митний режим «імпорт»					
2012 р.	1124458	173877	287017	0,150	0,250
2013 р.	1196031	142766	551350	0,110	0,460
2014 р.	1206017	69242	812011	0,050	0,670
2015 р.	933 946	77421	515532	0,083	0,552
Митний режим «експорт»					
2012 р.	812572	36581	17702	0,040	0,020
2013 р.	853900	18266	1040	0,020	0,001
2014 р.	869837	5731	5135	0,006	0,005
2015 р.	780 589	9710	13132	0,012	0,016
Митний режим «транзит»					
2012 р.	424194	490	0	0,001	0,000
2013 р.	441683	590	0	0,001	0,000
2014 р.	453993	25	2833	0,001	0,006
2015 р.	399 892	0	532	0,000	0,001

*Примітка. Розраховано автором самостійно за даними ДФСУ.

Проаналізувавши дані таблиці 2.5 можемо зробити висновок про те, що селективність діючих профілів ризику митного режиму імпорт для проведення фактичного контролю у 2015 р. становила 8,3 %, що порівняно з 2012 р. знизилась на 6,7 %. Однак, показник селективності для проведення виключно документального контролю зріс з 25 % у 2012 році до 55,2 % у 2015 році. Дана

тенденція свідчить зменшення зловживань суб'єктами ЗЕД, хоча порівнюючи показники 2014 року та 2015 року можемо зазначити, що показник для проведення фактичного контролю зріс на 2,7%, а щодо проведення виключно документального контролю знизився на 11,8%.

Щодо селективності діючих профілів ризику по такому напрямку переміщення, як експорт становить 1,2% для фактичного контролю і 1,6% для документального контролю у 2015 р. та транзит – 0 % і 0,1 % відповідно у 2015 році. Така різниця між результатами селективності виникла через кількість профілів ризику за відповідними напрямками переміщення.

Також ефективність впровадження СУР підтверджується інформацією щодо результативності застосування митних процедур, визначених за результатами спрацювання автоматизованої системи аналізу та управління ризиками під час митного контролю та митного оформлення товарів, що проявляється у кількості донарахованих платежів до бюджету за результатами спрацювання АСАУР. (таблиця 2.6).

Таблиця 2.6

Суми додаткових надходжень до бюджету*

Показники	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік
Суми додаткових надходжень до державного бюджету в розрізі: від коригування митної вартості; (млн. грн.)	5303,7	4737,5	4074,5	5830
Від контролю країни походження; (млн. грн.)	89,3	70,1	84,0	81,0
Від класифікаційної роботи (млн. грн.)	223,2	290,7	241,1	219,2
Сума донарахованих платежів за результатами документальних перевірок (млн. грн.)	570,59	289,76	84,67	28,3

*Примітка. Розраховано автором самостійно за даними ДФСУ.

Сума додаткових надходжень коштів від корегування митної вартості у 2015 році склала 5,8 млрд. грн., що на 1,8 млрд. грн., або на 43,1 %, більше

показника 2014 року (4,1 млрд. гривень). Дані звітнього періоду 2015 року без урахування показників діяльності Кримської, Севастопольської та частково – Луганської та Донецької митниць.

У 2015 році додаткові надходження від контролю за правильністю декларування країни походження товару склали 81,0 млн. грн., що на 11,1 млн. грн. більше, ніж за 2014 рік (без урахування Луганської та Донецької митниць). У 2014 році додаткові надходження від контролю за правильністю декларування країни походження товару склали 84,0 млн. грн., що на 13,9 млн. грн. більше, ніж за 2013 рік та на 5,3 млн. грн. менше показника 2012р, а також на 35, 5 млн. грн. більше ніж у 2011р.

Додаткові надходження до бюджету за рахунок класифікаційної роботи, у порівнянні з попереднім аналогічним періодом зменшилися на 9,1 % (219,2 млн. грн. проти 241,1 млн. гривень). Щодо додаткових надходжень до бюджету за рахунок класифікаційної роботи у 2014 р. порівняно з попереднім 2013 р. надходження зменшилися на 11,1 % або 49,6 млн. грн., у порівнянні з 2012 та 2011рр. то відбулося збільшення даного показника на 17,9 млн. грн. або на 8% та на 74,1 млн. грн. або на 44 % відповідно.

Можемо відмітити, що на зменшення додаткових митних платежів за рахунок коригування митної вартості вплинув загальний стан надходжень митних платежів, зменшення обсягів імпорту внаслідок ситуації у Східному регіоні (Східна та Луганська митниці), втрати від анексії Криму (Кримська та Севастопольська митниці), зміна структури імпорту товарів, заміна більш дорогих товарів їх дешевшими аналогами та зниження цін на зовнішніх ринках. Щодо суми донарахованих платежів можемо визначити, що їх динаміка є досить нерівномірною, хоча в загальному можемо відмітити спад даного показника. Зокрема, у 2015 р. сума донарахованих платежів за результатами документальних перевірок становила 28,3 млн. гривень, що на 56, 37 млн. грн.. менше, порівняно з попереднім роком, у 2014р. – 84,67 млн. грн., що на 205, 1 млн. грн. менше показника 2013 р, на 483,7 млн. грн. менше показника 2012р. та на 260, 7 млн. грн. показника 2011р. [4].

Отже, аналізуючи дані наведені вище, можемо сказати, що СУР працює в повну силу хоча й потребує подальшого вдосконалення. Адже саме ефективна система управління ризиками зможе покращити результативність роботи фіскальних органів, забезпечити митну, економічну безпеку та безпеку населення, а також надасть можливості збільшення надходжень до Державного бюджету за рахунок підвищення рівня виявлення порушень митного законодавства .

Враховуючи позитивні результати використання системи управління ризиками, необхідно і надалі продовжувати її удосконалення, зокрема, щодо можливостей застосування в пунктах пропуску через державний кордон України. Особливу увагу доцільно звернути й на наповнення профілів ризику, а саме – включення до параметрів оцінювання показників, що характеризують особливості та інтенсивність здійснення зовнішньоекономічної діяльності.

3. Шляхи підвищення ефективності управління ризиками в Україні з урахуванням позитивного світового досвіду

На сьогоднішній день системи управління ризиками, яка використовується Державною фіскальною службою України базується на міжнародних принципах, закладених в Кіотській конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур і Рамкових стандартах безпеки та полегшення світової торгівлі Всесвітньої митної організації.

Законодавча база СУР України складається з основи правового регулювання з питань митної діяльності митних органів – Митного кодексу України та національних нормативних документів.

В даний час одним з перспективних питань розвитку СУР на митній території України є створення такої СУР, яка б відповідала кращому світовому досвіду, закріпленому міжнародними нормами і стандартами.

Хотілося б також відзначити роботу, проведenu митними органами по автоматизації митного контролю із застосуванням СУР при різних митних операціях.

Не дивлячись на відмінності програмних компонентів і алгоритмів виявлення ризиків на сьогоднішній день на території України в автоматичному режимі виявляються ризики при декларуванні товарів з використанням декларації на товари. Вдосконалюється і набирає обертів процес автоматизації виявлення ризиків при прибуття та вибуття товарів з митної території України, митною процедурою митного транзиту, а також при попередньому інформуванні та пост-аудиті.

Аналіз досвіду побудови СУР країн Євросоюзу і США показує, що дана система повинна бути автоматизована. Це дозволяє приймати рішення в оперативному режимі, аналізувати зовнішньоекономічну діяльність учасників ЗЕД, забезпечувати єдність виконання Митного кодексу на всій території України, виключати негативний вплив суб'єктивного фактора при проведенні відбору товарів для митного контролю [19].

У розвинених країнах вибірковий контроль, заснований на СУР, застосовується досить давно і досить успішно. Наприклад, у США 72% зовнішньоторговельних операцій обслуговується за «зеленим» коридором, 26%— по «жовтому» коридору і лише 2% по «червоному». Тобто, лише 2% переміщуваних товарів підпадають під досить детальний митний контроль. На думку фахівців, це з урахуванням СУР забезпечує 95% рівня надійності митного контролю. У країнах ЄС значення рівня надійності митного контролю становить 97% [6].

Необхідно відзначити, що у світовій практиці складається тенденція по формуванню єдиної системи контролю на кордоні, що базується на міжвідомчій інформаційній взаємодії. Сьогодні ряд світових митних адміністрацій при здійсненні контрольних функцій в пунктах пропуску використовує різні підходи, що передбачають здійснення функцій державного контролю в автоматичному режимі з використанням програмних компонентів, які об'єднують в собі різні інформаційні потоки.

У ряді держав-членів Євросоюзу інтеграція функцій державного контролю на кордоні є одним з перспективних напрямків. У Керівництві з питань інтегрованого управління на кордонах Західних Балкан (European Commission Guidelines for Integrated Border Management in the Western Balkans, EC 2007) визначено мету і завдання, необхідні для переходу на інтегровану багатофункціональну систему міжвідомчого контролю на кордоні. Зокрема в даному документі містяться положення, що стосуються створення на кордоні спеціальних міжвідомчих органів (центрів), укомплектованих фахівцями з різних напрямках діяльності. Основними функціями зазначених органів є аналіз, виявлення, оцінка та запобігання (мінімізація) всіх видів ризиків, що виникають при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності. Інструментом для реалізації зазначених функцій має бути єдина багатофункціональна СУР, яка б використовувалася в інтересах усіх видів державного контролю.

Створення таких органів міжвідомчого контролю на національному рівні згідно, названого вище Керівництва має здійснюватися шляхом укладання

відповідних угод (меморандумів) між різними відомствами, до компетенції яких входять функції державного контролю на кордоні.

Прикладом організації такої роботи є створення в Боснії і Герцеговині Об'єднаних аналітичних центрів на кордоні. Учасниками даного проекту стали митні, податкові органи та органи, що здійснюють ветеринарний, фітосанітарний та прикордонний контроль.

Основне завдання Об'єднаних аналітичних центрів Боснії і Герцеговини – оцінка та управління міжвідомчими ризиками та постачання беруть участь у проекті відомств оперативною інформацією про стратегічні тенденції та події в області транскордонних перевезень. Метою ж самого проекту є вдосконалення СУР за рахунок міжвідомчого співробітництва.

Також в даний час в державах-членах Центрально- європейської асоціації про вільну торгівлю (ЦЕАСТ) реалізується проект, націлений на спрощення процедур в торгівлі між країнами за допомогою зменшення числа нормативних та адміністративних бар'єрів. Одним з напрямків даного проекту є розширене використання підходу, заснованого на управлінні ризиками в роботі митниці та інших контролюючих органів. Іншими словами в ході реалізації даного проекту повинен бути розроблений механізм, який дозволить застосовувати СУР, використовувану митними органами, в інтересах усіх видів державного контролю [6].

У Республіці Сінгапур при проведенні всіх видів державного контролю використовується митна СУР, яка за допомогою системи Єдиного вікна TradeNet взаємодіє з інформаційними потоками органів, уповноважених здійснювати функції державного контролю.

Доцільним буде взяти за основу вищеперелічений досвід і розглянути можливість реалізації міжвідомчого інформаційного взаємодії з метою вдосконалення СУР на митній території України, яка б використовувалася в інтересах усіх видів державного контролю на кордоні.

Адже використання такої СУР дозволить підвищити ефективність державного контролю та скоротити час, що витрачається на переміщення

товарів і транспортних засобів у пунктах пропуску. На мою думку для реалізації зазначеного завдання влада повинна забезпечити законодавчу основу, яка б дозволяла надавати попередню інформацію про ввезення товарів і транспортних засобів, а контролюючим органам на кордоні її ефективно використовувати в інтересах усіх видів державного контролю, в тому числі з використанням СУР.

При постановці мети підвищити ефективність управління ризиками, необхідно визначити процеси, які вимагають оптимізації, розробити і провести зміни.

Ключовими процесами, які вимагають уваги, є:

- Виявлення та класифікація ризиків;
- Визначення можливого збитку;
- Формування комплексу заходів мінімізації ризиків.

Комплексне управління ризиками включає:

- Розробку методики роботи з ризиками, правил обліку, аналізу та контролю;
- Впровадження облікових систем та систем планування;
- Впровадження спеціалізованої інформаційної системи звітності та аналізу.

Також удосконалення СУР повинно відбуватися за рахунок аналізу митної та податкової репутації учасника ЗЕД чи іншого суб'єкта, взаємодії з іншими правоохоронними органами, доступу до їх інформаційних ресурсів (здебільшого – автоматичного доступу, що працює в закритому режимі по наперед заданим параметрам, без можливості інспектора отримати конфіденційну інформацію на того чи іншого конкретного учасника ЗЕД), в тому числі:

- Впровадження всеохоплюючої диференціації учасників ЗЕД, заснованої на зрозумілих і прозорих принципах;
- Впровадження комплексної оцінки всього ланцюжка поставок (Відправник, одержувач, перевізник, склад, брокер і т.п.).

Окрім вищесказаного, побудова ефективної системи управління ризиками передбачає впровадження цілого комплексу заходів, які включають у себе:

- обов'язкове попереднє інформування перевізниками;
- розширення застосування електронного декларування;
- побудову інституту уповноваженого економічного оператора;
- перенесення акцентів здійснення контролю фіскальних ризиків, у тому числі митної вартості, на етап після завершення митного оформлення;
- запровадження прогресивних ІТ-рішень у сфері митного контролю, у тому числі автоматизованого випуску товарів.

Максимальна автоматизація прийняття управлінських рішень щодо форм та обсягів митного контролю та мінімізація впливу «людського фактору» – є першочерговими питаннями на порядку денному вдосконалення системи управління ризиками, адже управління ризиками є тим інструментом, який дозволяє підтримувати баланс між спрощенням митних формальностей та забезпечення належного рівня контролю.

Окрім вдосконалення уже існуючих напрацювань, необхідно приділяти увагу подальшому розвитку систем управління ризиками в пунктах пропуску. З цією метою, доцільно виділити наступні перспективні напрямки її удосконалення:

- для пунктів пропуску автомобільного сполучення - впровадження модуля АСАУР в пунктах пропуску для автомобільного сполучення («зелений коридор»);
- для пунктів пропуску залізничного, морського та авіаційного сполучення – впровадження відповідних систем управління ризиками для кожного типу пункту пропуску.

Окрім цього, для повної реалізації можливостей системи управління ризиками у пунктах пропуску, необхідно розглянути питання щодо розробки системи управління ризиками не тільки за вантажними, а й за пасажирськими переміщеннями. Для роботи у цьому напрямку важливим є налагодження дієвої взаємодії із прикордонними органами як на центральному рівні, так і на рівні

окремих пунктів пропуску. За таких умов доцільним є розгляд питання щодо розробки спільних інструментів та/або заходів з управління ризиками із іншими контролюючими органами в пунктах пропуску. Такі принципи взаємодії передбачені і в Концепції інтегрованого управління кордонами [14].

Оскільки питання застосування системи управління ризиками у пунктах пропуску є досить новим напрямком роботи для посадових осіб, треба приділяти значну увагу підвищенню їх кваліфікації. Це передбачає проведення тренінгів, семінарів, інших заходів, які сприятимуть зміні підходів до здійснення митного контролю у пунктах пропуску та підвищення його ефективності, шляхом зміни філософії роботи як кожної посадової особи, так і ДФСУ в цілому.

Отже, необхідність покращення системи управління ризиками обумовлена тим, що це є досить новий інструмент митного контролю і при підвищенні його ефективності можна збільшити результативність роботи фіскальних органів, забезпечити митну, економічну безпеку та безпеку населення, а також це надасть можливість збільшення надходжень до Державного бюджету за рахунок підвищення рівня виявлення порушень митного законодавства.

Висновки

Підсумовуючи проведені дослідження, можна зробити висновки про те, що діяльність митних органів здійснюється в умовах невизначеності середовища (зовнішнього і внутрішнього) та ризиків, властивих процесу переміщення товарів через митний кордон. Дані поняття тісно взаємопов'язані між собою, оскільки під невизначеність розуміється стан природи, а ризик виступає похідною від стану невизначеності, яка описує можливість небажаної події. У державному управлінні взаємозв'язок даних елементів є підставою для впровадження в діяльність системи управління ризиками. Базові принципи, що визначають використання СУР викладені в правилах Глави 6 «Митний контроль» та інших главах Міжнародної конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур (Кіотської конвенції) в редакції 26 червня 1999 року та інших правових актах міжнародного та національного рівня. Відповідно до вимог Кіотської конвенції управління ризиками - це основний базисний принцип митного контролю, який дає можливість оптимально використовувати ресурси фіскальних органів, не зменшуючи ефективності митного контролю, звільняє більшість суб'єктів ЗЕД від надлишкового бюрократичного контролю. Процедури, що ґрунтуються на управлінні ризиками, концентрують контрольні - перевірочні заходи на ділянках, де існує найбільша ймовірність виникнення ризику.

Важливим елементом управління ризиками є їх прогнозування, яке успішно здійснюється за допомогою профілів ризику. Профіль ризику - сукупність відомостей про область ризику, індикаторів ризику, а також вказівки про застосування необхідних заходів щодо запобігання або мінімізації ризику. Аналіз діючих профілів ризику показує, що переважна більшість діючих профілів ризику стосуються напрямку переміщення «Імпорт», що пояснюється, в першу чергу, пріоритетними напрямками митного контролю, що спрямовані на забезпечення повноти справляння митних платежів, та загальноприйнятим

підходом, коли найбільше уваги спрямовується на товари і транспортні засоби, що ввозяться в країну.

Зарубіжний досвід управління ризиками також підтверджує необхідність автоматизації системи управління ризиками при електронному декларуванні. Саме тому була запроваджена автоматизована система управління ризиками, яка дозволяє створювати сприятливі умови для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності шляхом чіткої регламентації дій посадових осіб органів Державної фіскальної служби під час здійсненні митного контролю та митного оформлення товарів. Основним завданням АСАУР є те щоб на підставі всіх діючих профілів ризику здійснити оцінку ризику МД, яка прийнята до митного оформлення та видати повідомлення із вказівками необхідних заходів, що слід зробити для перевірки законності зовнішньоекономічної операції посадовій особі, яка здійснює митне оформлення та митний контроль. Саме АСАУР дозволяє автоматизувати оцінку ризику за кожною МД.

В умовах щорічного зростання інтенсивності зовнішньоекономічної діяльності між країнами і підприємствами все більшої актуальності набуває питання постійного удосконалення систем управління митними ризиками, що підтверджується міжнародним і національним митним законодавством, оскільки, розробка ефективної системи управління ризиками в митній справі сприятиме захисту національних і митних інтересів України.

Без дієвої системи управління ризиками ефективність процесу митного адміністрування не може досягати свого оптимуму, оскільки при загальній тенденції скорочення фізичного огляду товарів, що переміщуються через митний кордон, система управління ризиками і профілювання ризиків стає одним з основних критеріїв оперативного випуску товарів у вільний обіг.

Отже, можемо визначити пріоритетні напрямки роботи ДФСУ з питань митної справи на найближчий час для покращення результативності системи управління ризиками:

- Впровадження всеохоплюючої диференціації учасників ЗЕД, заснованої на зрозумілих і прозорих принципах;
- Впровадження комплексної оцінки всього ланцюжка поставок (Відправник, одержувач, перевізник, склад, брокер і т.п.);
- Розширення застосування електронного декларування;
- Перенесення акцентів здійснення контролю фіскальних ризиків, у тому числі митної вартості, на етап після завершення митного оформлення;
- Запровадження прогресивних ІТ- рішень у сфері митного контролю, у тому числі автоматизованого випуску товарів.

Список використаних джерел:

1. Афонин П. Н. Таможенные риски: интеллектуальный анализ и управление // П. Н. Афонин, С. Н. Гамидуллаев – СПб : Изд-во Политехн. Ун-та – 2007. – 266 с.
2. Вітлінський В.В. Концептуальні засади ризикології у фінансовій діяльності / В.В. Вітлінський // Фінанси України. – 2003. – № 3. – С. 3
3. Вітлінський, Вальдемар Володимирович. Ризикологія в економіці та підприємстві [Текст] : монографія / В. В. Вітлінський, Г. І. Великоіваненко. – К. : КНЕУ, 2004. – 480 с.
4. Звіт про виконання Плану роботи Державної фіскальної служби України на 2012-2015рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/diyalnist-/plani-ta-zviti-roboti->
5. Зовнішня торгівля України товарами за 2012-2015рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
6. Линг Д., Лазаро Д. Управление рисками: катализатор реформирования и модернизации таможи. Опыт и инициатива участвующих стран ЦАРЭС. – 2014. [Електронний ресурс]- Режим доступу: <http://www.adb.org/Projects> , вільний. – Загол. з екрану.
7. Митний кодекс України [Електронний ресурс] : закон України [прийнято Верхов. Радою 13.03.2012 № 4495-VI]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>
8. Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур (Киотська конвенція), затверджена Радою митного співробітництва 18.05.1973 р. у редакції Брюссельського Протоколу 1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_643
9. Пашко П. Реалізація функцій митної політики України в умовах глобалізації / Пашко П. // Вісник КНТЕУ. - № 4. – 2009. – С. 5-12.
10. Пашко П.В. Митна безпека (теорія, методологія та практичні рекомендації). Монографія. / Пашко П.В. – Одеса: АТ «ПЛАСКЕ», 2009.– 628 с.

11.Про затвердження Порядку здійснення аналізу та оцінки ризиків, розроблення і реалізації заходів з управління ризиками в митній службі України 24.05.2012 № 597

12.Про затвердження Порядку здійснення аналізу та оцінки ризиків, розроблення і реалізації заходів з управління ризиками для визначення форм та обсягів митного контролю : наказ Міністерства фінансів України від 31.07.2015 №684 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1021-15>

13. Про затвердження Порядку розроблення профілів ризику : наказ Державної митної служби України від 22.12.2010 № 1514 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.customs.com.ua/php/document> .

14.Про схвалення Концепції інтегрованого управління кордонами [Електронний ресурс] : розпорядження [прийн. Кабінетом Міністрів України від 27.10.2010 № 2031-р.] // Ліга – Закон.).

15.Семенко О.М. Автоматизована система аналізу та управління митними ризиками – дієвий інструмент підвищення ефективності митного контролю в Україні / Семенко О.М. // Південноукраїнський правничий часопис. – 2007. - № 4. – С. 239-242

16.Терещенко С. С. Особливості побудови структури управління ризиками / С. С. Терещенко, С. В. Галько // Митна політика та актуальні проблеми економічної безпеки України на сучасному етапі (економіко-управлінські, правові, інформаційно-технічні аспекти) : матер. міжнар. наук.-прак. конф., 25 березня 2011 р., АМСУ. – Дніпропетровськ, 2011. – С. 105–106.

17.Терещенко С. С. Система аналізу ризиків як інструмент митного контролю / С. С. Терещенко, С. В. Галько // Актуальні проблеми зовнішньоекономічної діяльності та митної справи в умовах глобалізації : міжнародна науково - практична конференція 3 грудня 2010 р. : тези доповідей. – Дніпропетровськ : Академія митної служби України, 2010. – С. 213–214.

18.Управління ризиками в митній справі: зарубіжний досвід та вітчизняна практика : монографія; за заг. ред. І.Г. Бережнюка. - Хмельницький. : ПП. Мельник А.А., 2014. - 288 с.

19. Widdowson David Managing risk in the customs context [Електронний ресурс]/ Режим доступу: <http://www.adb.org/Documents/Events/2005/Risk-Management-PEA->, вільний. – Загол. з екрану.